

**A BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI TÉMACSOPORTJÁNAK
(BTK MÖT)**

2018–2019. ÉVI SZAKMAI BESZÁMOLÓJA

<i>A kutatás címe</i>	<i>Vezető kutató</i>	<i>Jelölés és témaszám</i>	<i>2018–2019. évi támogatás</i>
II.2. Solt-Tételhegy: solti hatalmi központ	Szentpéteri József	Árpád-ház_II.2. / 75028	12.000.000 Ft
III.2. e-ÁRPÁD (A Kárpát-medence Árpád-kori internetes adatbázisa) és a középkori Magyarország digitális atlasza	Szentpéteri József	Árpád-ház_III.2. / 75029	6.000.000 Ft
IV.1. Keleti örökség – keleti kapcsolatok. Írott források és kiadványok	Sudár Balázs	Árpád-ház_IV.1. / 75030	4.400.000 Ft
IV.2. Az Árpád-ház elődeinek keleti kapcsolatrendszere	Türk Attila	Árpád-ház_IV.2. / 75027	15.000.000 Ft
4 projekt összesen			37.400.000 Ft

A beszámoló a projektvezetők jelentései alapján készült,

összeállította:

Szentpéteri József
BTK Árpád-ház Program-felelős

Budapest, 2020. február 2.

Solt-Tételhegy: hatalmi központ (Árpád-ház_II.2.)

Projektvezető neve: Szentpéteri József (BTK Történettudományi Intézet / BTK MÖT)

A projekt futamideje: 2018–2023

A projekt megvalósításának, előrehaladásának 2018–2019-es eredményei:

2018 őszén – LIDAR-felvétel, geofizikai vizsgálatok, majd talajradaros felmérést követően – egy a teljes dombot ívesen, K-Ny irányban keresztülszelő széles talpú sánc É-D irányú leágazását azonosítottuk, melynek építése a benne talált őskori kerámiaanyag alapján a bronzkor végére keltezhető. A műszeres leletfelderítés során több mint félezer fémtárgy, a bronzkori leletek mellett számos népvándorlás, magyar honfoglalás kori, Árpád- és középkori szórvány került elő (kora avar kori bronz csat, bronzlemezes kisszíjvég, félgömbös ezüst lószerszámveretek, késő avar kori állatalakos öntött bronz lószerszámdísz, honfoglalás kori kettős csüngőtagos ezüst veretek, s mintegy negyven érem a római kortól a legújabb korig). A 2019. májusi kutatások a Tételhegy északnyugati részén, a feltételezett ispánsági vár helyén folytak. A feltárás során a tárolóvermek, kerámialeletek, érmék alapján kora Árpád-kori település nyomait lehetett azonosítani. A telepet nagyméretű árokkal vették körbe, amelynek alját három bordával tagolták. Egyértelmű pusztulási réteg nem volt, az erődítés használatával feltehetően még a tatárjárás előtt felhagytak. A 2019. szeptemberi ásatás azt célozta, mire utalhatnak a Tételhegy középső és déli részén előkerült 10–11. századi fémleletek. Az ásatás során kizárólag települési objektumok kerültek napvilágra, betöltésükben Árpád-kori kerámiával: árkok, ovális gödrök, illetve három nagyobb méretű, speciális funkciójú telepjelenség; az egyiket műhely maradványának lehet értelmezni a közepén kibontott, igen erősen átégett, kerek tűzhely miatt. Keltezése a 10. század második fele és a 11. század vége közé tehető egy bográcspere, valamint egy vonalkötegdíszes kerámiatöredék alapján. A fémkeresés során egy Árpád-kori, aszimmetrikus formájú ekevasat is találtunk, amely a korabeli mezőgazdasági tevékenység fontos bizonyítéka. A Tételhegy D-i részén felhagyott homokbánya körül több kutatószelvényt nyitottunk egy az 1970-es években megsemmisült temető közelében. Bár az egyik szelvényben talált bolygatott emberi bordacsontok e temető egykori létezését alátámasztották, a kutatószelvényekben főleg őskori települési objektumokat leltünk. Sikertelenül kibontani két Árpád-korra keltezhető párhuzamos árkot és egy olyan kutyavázat tartalmazó gödröt, amelyet a betöltésében talált cseréptöredékek a 13. század második fele és a 14. század vége közötti időintervallumba kelteznek.

A projektben résztvevő munkatársak, intézetek:

A *BTK Magyar Őstörténeti Témacsoportja* adja az projekt vezetését, biztosítja az infrastruktúrát és a kutatások logisztikáját. Tavaszi–ősz között egy-egy hónapos tanácsot szerveztünk az *ELTE BTK Régészettudományi Intézet* (vezető tanár: Mordovin Maxim), valamint a *PPKE BTK Régészettudományi Intézet* (vezető tanár: Takács Miklós és Langó Péter) részvételével. E megállapodások révén az egyetemi hallgatók bevonásával lehetőség nyílt a felsőoktatásban tanult legújabb módszerek gyakorlatban történő kipróbálására.

A projekthez kapcsolódó konferenciák, kiadványok, sajtómegjelenések:

A nagyközönségnek szóló áttekintés: Szentpéteri József: Tétel a magyar Trója? In: Ilon Gábor (szerk.): *Régészeti nyomozások 2.* Martin Opitz Kiadó, Budapest, 2019, 271–294., valamint a helyi és megyei média (Petőfi Népe; baon.hu) közöl tudósításokat a kutatásokról: Petőfi Népe 2018. szeptember 21.; Petőfi Népe 2019. május 31.

e-ÁRPÁD (A Kárpát-medence Árpád-kori internetes adatbázisa) és a középkori Magyarország digitális atlasza (Árpád-ház_III.2.)

Projektvezető neve: Szentpéteri József (BTK Történettudományi Intézet / BTK MÖT)

A projekt futamideje: 2018–2023

A projekt megvalósításának, előrehaladásának 2018–2019-es eredményei:

A 2018 ősztől számított első év a számítástechnikai rendszerterv (e-ÁRPÁD) kialakításával, a szükséges szakmai konzultációk lebonyolításával, az adatbázis programozásával, a webes felület kialakításával, a tesztadatok feltöltésével, valamint a pilot-programként kiválasztott területi egység (Fejér megye) adatainak rögzítésével telt el. A futamidő első két évét szántuk erre a célra, így időarányosan haladunk a projektben rögzített tervek megvalósításával.

A projektben résztvevő munkatársak, intézetek:

A rendelkezésre álló anyagi keretek miatt arra kényszerültünk, hogy az adatbázisfejlesztést a legszigorúbb takarékoskodás jegyében, lehetőleg a külső kifizetések minimalizálásával, „házon” – azaz kutatási műhelyen – *belül* oldjuk meg: ezért főként két személyre támaszkodunk, mindketten a *Bölcsészettudományi Kutatóközpont* munkatársai voltak: *Petkes Zsolt* régész (BTK MÖT, aki jelenleg megbízási szerződéssel végzi feladatait); *Égető Attila* rendszergazda, web- és adatbázisfejlesztő számítástechnikus.

A projekthez kapcsolódó konferenciák, kiadványok, sajtómegjelenések:

Az avar kori (ADAM) és a magyar honfoglalás kori (FÉK) lelőhelykataszterrel kapcsolatos célkitűzések, adatbázis-fejlesztési tervek (e-ADAM, e-ÁRPÁD) kutatástörténeti áttekintése: ADAM és ÁRPÁD. A Kárpát-medence kora középkori lelőhelykatasztere (6–13. század): ADAM & ARPAD. Early medieval (6th–13th centuries) site gazetteer of the Carpathian Basin. *Tisicum* 26 (2018) pp. 243–263.

Keleti örökség – Keleti kapcsolatok. Írott források és kiadványok (Árpád-ház IV.1.)
Projektvezető neve: Sudár Balázs (BTK Történettudományi Intézet / BTK MÖT)
A projekt futamideje: 2018–2023

A projekt megvalósításának, előrehaladásának 2018–2019-es eredményei:

Movsēs Dasxuranc’i: *A kaukázusi Albánia története* c. munkájának fordítása és kiadásra való előkészítése.

A régi örmény krónikairodalom rengeteg adatot és információt őrzött meg a steppei népek történetére, valamint a magyar őstörténetre vonatkozóan. Ezek közé tartozik a most magyar fordításban megjelenő Movsēs Dasxuranc’i-nak tulajdonított *A Kaukázusi Albánia története* című krónika is. Az ó- vagy klasszikus örmény nyelvű (grabar) mű az egyik legfontosabb és egyúttal legérdekesebb történeti forrás a Kaukázuson túli régió 4–11. századi történelmére vonatkozóan. Ezen túlmenően krónika egy számunkra alig ismert, kis keresztény ország, a már nem létező Kaukázuson túli Albánia történetét mondja el a kezdetektől a 11. század utolsó harmadáig. A mű lényegi része, mondhatni törzsanyaga leginkább a 7–8. század fordulójára koncentrál, és egyúttal Örményország, azon belül is a kaukázusi Albániával határos kelet-örményországi tartományok és részben Georgia korabeli történetére összpontosít. Ezenfelül felbecsülhetetlen értékű adalékokkal szolgál az egyetemes egyház- és dogmatörténet, a Szászánida Birodalom, a Bizánci (Kelet-Római) Birodalom, az Arab Birodalom (Omajjád és Abbászida kalifátusok), a nomád kaukázusi hunok és a kazárok történetéhez is. E tekintetben magyar őstörténeti szempontból is rendkívül fontos, hiszen arról a térségről ad számot, amelyet a magyar kutatás különféle szempontok okán a magyar őstörténet szempontjából is számon tart.

Dzsafer an-Narsahí *Tárih-i Buhará* c. munkájának fordítása és kiadásra való előkészítése.

A lényegében ismeretlen életrajzú Dzsafer an-Narsahí mellékneve alapján Buhara közeléből származott, és szűkebb pátriájának történetét írta meg 943/944-ben arab nyelven. Az eredeti mű – amely a 7. század derekától a 10. század elejéig meséli el Buhara történetét – elveszett, csak 12. századi – kisebb-nagyobb kiegészítésekkel ellátott – perzsa fordítása maradt ránk. Buhara története azért érdekes a számunkra, mert a város a közép-ázsiai sztyepperégióban betöltött központi helyzete révén sok szállal kapcsolódik a környezetéhez. A mű ezért igen fontos a régió 7–9. századi történetének megismerésében, amely egyúttal a magyar vándorlásoknak is egyfajta háttérét képezte.

A projektben résztvevő munkatársak, intézetek:

Nagy Kornél armenista, történész, a BTK TTI munkatársa.

Sárközy Miklós iranista, a Károli Gáspár Református Egyetem Ókortörténeti és Történeti Segédtudományok Tanszék vezetője.

A projekthez kapcsolódó konferenciák, kiadványok, sajtómegjelenések:

Movsēs Dasxuranc’i: *A kaukázusi Albánia története* c. munkájának fordítása kiadás előtt áll.

**Az Árpád-ház elődeinek keleti kapcsolatrendszere (Árpád-ház_IV.2.)
Projektvezető neve: Türk Attila (BTK Magyar Őstörténeti Témacsoport)
A projekt futamideje: 2018–2023**

A projekt megvalósításának, előrehaladásának 2018–2019-es eredményei:

2018-ban régészeti expedíciót vezettünk oroszországi magyar őstörténeti lelőhelyeken, a Dél-Urál és a Középső-Volga vidékén (6. Orosz-Magyar Uráli Régészeti Expedíció). Az expedíció Tyumeny-Tobolszk-Hanti-Manszjksz-Szurgut térségében kutatta a nyugat-szibériai őshaza kérdéseit, illetve Baskíria területén a kusnarenkovói kultúra problematikáját. 2019-ben a Dél-Urál és a Középső-Volga vidékén kutattuk a Volga vidéki korai magyar megtelepedés, az átkelés és a kazár/bolgár szomszédok egykorú leletanyagát, valamint a korai kusnarenkovói kultúra időrendjét (Busztanajevő temető). A leletekről adatbázist készítettünk.

A tervezett archaeogenetikai vizsgálatokat gyorsabb ütemben végeztük, a két beszámolási évben az eredeti vállalás másfélszerese készült el, illetve készültek ¹⁴C vizsgálatok ugyanezekben, valamint hazai honfoglalás kori mintákon. A bioarcheológiai eredmények azt igazolták, hogy az Urál térségének régészetileg is hasonlóságot mutató leletanyagú sírjai mutatnak kapcsolatot a honfoglalás kori genetikai eredményekkel. Ujelgi-Bolsije Tyigan-csijalikszkaja-kultúra (11–14. század) összefüggéseket mutatott, ami a helyben maradt keleti magyarok genetikai azonosítására korai bizonyíték. A régészet mellett és a genetikai vizsgálatok elvégzése mellett számos nemzetközi publikációban ismertettük az eredményeket. Összesen 4 könyv és két tucat tanulmány készült eddig a projekt keretében.

A projektben résztvevő munkatársak, intézetek:

Mende Balázs antropológus és a BTK RI Archeogenetikai Laboratóriumának munkatársai, kutatásaik a magyar őstörténeti minták paleogenetikai elemzését jelentik.

Langó Péter, Petkes Zsolt, Klima László, Füredi Ágnes PPKE BTK Régészettudományi Intézet és a BTK MÖT régészei végeznek részfeladatokat, illetve a szakemberképzés igénye miatt tehetséges PPKE RI régészhallgatók kerültek a projektbe, akik konferencia-előadásokkal és szakcikkekkel vesznek részt: Zágórhidi Czigány Bertalan, Harangi Flórián, Jancsik Balázs, Langer Dániel.